

Op de Neu daar staat een tent...

In de geschreven pers en in andere publikaties lees je steeds vaker dat vóór straatnamen de woorden 'in' en 'op', welke voorzetsels in dit verband sinds lang in Utrecht worden gebruikt, zijn vervangen door 'aan'. Deze 'veraanning' is natuurlijk hedendaags Nederlands en niet verkeerd, maar het gebruik ervan gaat wel in tegen de gewoonten van de Utrechtse spreken en schrijftaal.

Ik vind het juist zo aardig dat we er in de stad wat dit betreft eigen tradities op na houden. Maar blijkbaar leven die tradities bij steeds minder inwoners. In dit stukje geef ik een aantal voorbeelden van het gebruik van de voorzetsels voor straatnamen in de binnenstad.

In

De regel luidt dat je in Utrecht 'in' een straat woont indien de naam ook op -straat eindigt. Bijna al die straten waren, en zijn, smal. Je zegt (en schrijft) dus: 'In wat nu de Choorstraat heet, stond eens het koor van de Buurkerk.' Straten die vroeger smal waren, maar die later zijn verbreed, hebben 'in' behouden; dus: 'de sloop in de Korte Nieuwstraat kreeg veel bijval' en 'in de Lange Viestraat heeft de gemeente passende lantarenpalen laten plaatsen'. Ook straten waarvan de naam op -markt eindigt, krijgen 'in'; dus: 'in de Varkenmarkt werden biggen verkocht' en 'in de Lijnmarkt wordt voortdurend gefietst' - in beide gevallen betreft het smalle straten. Je kunt in Utrecht ook in een hoek wonen: 'in de Mariahoek staat de mooiste haan van

De (het?) Neude omstreeks 1880; foto: GAU (neg.nr. C.2.817)

de stad'. Ook woon je 'in' hoven, stegen en poorten: in de Begijnhof, 'in de Catharijnesteeg protesteren de dames van de Brigittenstraat' en 'in de Nathanaëlspoort krijgen de mensen een vijfsterrenhotel als bureu'. Straten waarvan de naam niet een specifieke uitgang heeft, krijgen ook 'in', dus: 'in het Wed wordt veel geplast', 'in de Wijde Doelen vinden de bewoners het drukke verkeer niet bezwaarlijk', 'voor de huizen in 't Achterom is een speelplaats aangelegd' en 'de chic van de stad gaat in de Lange Rozendaal wonen'. Straten waar je 'in' woont, krijgen 'door' als je er doorheen moet: als je geld uit de automaat wilt nemen, 'ga je van de Neude (zeer fout is: het Neude) door de

Potterstraat' - die straat was vroeger eveneens nauw.

Op

Er zijn drie straten in de binnenstad waarvan de naam weliswaar op -straat eindigt, maar waar je 'op' woont. In die categorie zijn dit uitgerekend de drie van oudsher breedste straten: de Voorstraat, de Breedstraat en de Lange Nieuwstraat. Straten waar je 'op' woont, krijgen 'over' als je er doorheen moet: geleerde mensen gaan 'over de Voorstraat naar de bibliotheek in de Wittevrouwenstraat'. Straten die op -markt eindigen, maar die open uitzicht hebben, krijgen 'op': 'op de Ganzenmarkt is het gezelliger dan op de Vismarkt'. Voorts woon je niet 'aan'

passen voor hondepoep', 'de schouwburg op 't Lucasbolwerk - vroeger een aarden verhoging binnen de stadswal - wordt nu prachtig verbouwd'. Als laatste krijgen de straten die op -kade, -plantsoen, -veld of -weg eindigen ook het voorzetsel 'op': op de Van Wijckskade, op het Pelmolenplantsoen, op het Jansveld en op de Springweg. Het woord 'hofje' (voor: kameren) is niet Utrechts, toch 'woon je goed in de Bruntenhof/Bruntskameren'. Een speciaal geval is de straat Jansdam (met accent op de laatste lettergreep). In Utrecht kun je horen: 'In een grand café op 't Jansdam kost een sigaartje 2 gulden 75'. Eigenaardig is dan dat je 'op Pausdam' woont (accent ook op 'dam'), zonder lidwoord.

Straten waarvan de naam al met een voorzetsel begint, krijgen geen voorzetsel: je woont Achter de Dom of Voor Clarenburg.

Nog iets over de klemtoon

Voorbij de Wittevrouwenbrug (het accent in de uitspraak wisselt: op de derde of de vijfde lettergreep) woon je buiten Wittevrouwen (idem: op de eerste of de derde lettergreep). En niet 'op' maar 'in' een laan; dus: in de Notebomenlaan en in de Maliebaan. Je loopt bijgevolg 'door' de Maliebaan, net als door de smalle straten. Een enkele uitvalstraat krijgt 'op': 'op de Biltstraat moeten weer bomen worden geplant'. Er is een aantal Utrechtse stadswijken en dorpen waar je ook 'op' woont, zoals Hoograven, Oog in Al, Zeis(t) en De Bilt. Daarentegen 'is het wonen in de Rivierenwijk saai', maar 'op Nieuw-Engeland wordt gezegd dat het op Transvaal gezellig is'.

Kerken

De Janskerk (accent op de eerste lettergreep, nooit: Sint-Janskerk) staat op het Janskerkhof (accent op de tweede lettergreep; nooit: Sint-Janskerkhof). De St.-Jacobskerk heet in Utrecht ook het voorzetsel 'op': op de Van Wijckskade, op het Pelmolenplantsoen, op het Jansveld en op de Springweg. Het woord 'hofje' (voor: kameren) is niet Utrechts, toch 'woon je goed in de Bruntenhof/Bruntskameren'.

Tenslotte kom ik nog even terug op 'de' singel. Je hoort wel eens 't singel' en, voor de oorlog, 't zwemschool van Timp'. Het onzijdige 't' is ontstaan uit 'de', nadat de toonloze e voor de sisklanken niet meer werd uitgesproken (de d was in t veranderd) en zo kwam het dat ook de Steenweg en de Springweg op de duur werden aangeduid als 't Steenweg' ('t accent wisselt) en zelfs 'het Springweg' (idem).

't Stadhuisbrug zegt niemand iets in Nederland, behalve in Utrecht.